

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

ПЛАГІАТ НЕ МАЄ ТЕРМІНУ ДАВНОСТІ (ВАСИЛЕНКО М. «ІВАН ФРАНКО: ПОСТУП ІДЕЇ»)

Року 2010 у видавничо-поліграфічному товаристві «Вік» (м. Коломия) ви-йшла з друку монографія М.Василенка «Іван Франко: поступ ідеї» (400 с.). Монографія складається зі вступу, трьох розділів, висновків, використаної літератури і додатків. Судячи з іменування розділів, автор розглядає видавничу й редакторську діяльність І.Франка в такій послідовності: принципи й методологія видавництва та редагування (розділ 1), історія та хроніка створення, зміст і тематичні групи видань (розділ 2), проблеми цензурування творчості (розділ 3). Як стає зрозуміло із загального огляду змісту книги (с.8–9)¹ та зі вступу, в якому автор декларує актуальність, мету, об'єкт і предмет, хронологічні межі, методи, наукову новизну дослідження, а також із назви та змісту її розділів і підрозділів, книга співпадає із авторефератом дисертації того ж автора «Редакторська та видавнича діяльність Івана Франка» (захист 14 жовтня 2008 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка)². Відтак можна стверджувати, що в її основі саме текст дисертації.

Зіставлення вказаного монографічного дослідження М.Василенка та його ж автореферату дисертації є не випадковим. Автор неодноразово на сторінках видання стверджує, що його робота є першим дослідженням редакторської та видавничої діяльності Івана Франка (с.26). Однак навіть тема дослідження у формулюванні автореферату нагадує монографію Б.Якимовича «Іван Франко – видавець: книгознавчі та джерелознавчі аспекти», яка опублікована з нагоди 150-ліття від дня народження поета та дисертацію того ж автора³ – отже, робота М.Василенка аж ніяк не перша. Проблема не лише у збігу назви й предмету наукового дослідження. Ґрунтовний аналіз монографії М.Василенка «Іван Франко: поступ ідеї» виявляє у ній:

¹ Тут і далі у круглих дужках – сторінки монографії М.Василенка.

² *Василенко М.Г.* Редакторська та видавнича діяльність Івана Франка: Автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій. – К., 2008. – 19 с.

³ *Якимович Б.* Іван Франко – видавець: книгознавчі та джерелознавчі аспекти. – Л., 2006. – 691 с.; *Його ж.* Іван Франко як книгознавець і видавець (90-ті роки XIX ст. – 1916 р.): Автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – К., 2008. – 38 с.

1. Дуже значний відсоток прямого плагіату, окремі розділи й сторінки тексту збігаються із монографіями Б.Якимовича «Іван Франко – видавець: книгознавчі та джерелознавчі аспекти» (найбільше у другому розділі) та Л.Маляренко «Іван Франко – редактор» (найбільше у першому розділі)⁴, а також В.Гориня в підрозділі «Іван Франко – видавець творів Лесі Українки»⁵.

2. Звичайне переказування змісту статей і листів І.Франка без жодних покликів або з помилковими покликами на них. Частково відсутні, або неправильні поклики, принаймні у 50% випадків, пояснюються саме плагіатом, адже, зокрема, робота Л.Маляренко спиралася на 20-томове видання творів І.Франка і вказівки на нього М.Василенко, зі зрозумілих причин, уникав.

3. Грубі фактологічні помилки та незнання автором базових фактів і явищ історії розвитку галицьких українців у ХІХ ст.

4. Факти невідповідності назви підрозділів та викладеного матеріалу, наприклад, у другому розділі обидва підрозділи (2.1 «Проблемно-тематичні напрями періодичних та книжкових видань» і 2.2 «Організація І.Франком (sic!) літературно-художніх, наукових, пізнавальних, народознавчих і сторонницьких (партійних) видань демократично-радикального спрямування») обговорюють одне й те ж – історію створення конкретних видань з численними повтореннями матеріалу.

5. Окремі сторінки тексту, які не мають ніякого стосунку до предмету дослідження і є псевдонауковими за своєю суттю.

6. Значну кількість повторів одних і тих самих тверджень автора.

7. Численні термінологічні та лексико-граматичні помилки.

Серйозні питання до автора книги виникають уже від початку, якщо розглянути лише текст вступу. Автор твердить, що «в об'єкт дослідження вперше вводяться праці, які він (Іван Франко – *Авт.*) друкував у різноманітних виданнях, але які з огляду на ідеологічні заборони тривалий час не допускалися до вивчення, а також часописи, альманахи, книги, періодичні збірники Наукового товариства ім. Тараса Шевченка» (с.12). Все перераховане, тобто статті, часописи, видання, альманахи, книги І.Франка, ніяк не можуть бути об'єктом, однак є джерелами дослідження. Таке незнання елементарної термінології варто доповнити короткою загальною характеристикою публікацій зі списку використаної літератури (с.289–310), яка подана за порядком цитування в монографії: із прижиттєвих видань і статей І.Франка в періодичній пресі автор покликається лише на окремі публікації «Літературно-наукового вістника», видання «Апокрифи й легенди з українських рукописів», одну статтю із часопису «Житє і слово» та кілька позицій із рукописного архіву І.Франка в Інституті літератури.

Це тим більше дивно, оскільки третій розділ присвячений цензуруванню творів І.Франка у 50-томовому виданні. Прижиттєві книжкові та періодичні видання за редакцією І.Франка або за його співучастю неодноразово фігурують в науковій літературі останніх двох десятиліть, яка стосується діяльності

⁴ Маляренко Л. Іван Франко – редактор. – Л., 1970. – 115 с.

⁵ Горинь В. Іван Франко і Леся Українка: відомий епізод «непорозуміння між своїми». – Л., 1998. – 86 с.

поета безпосередньо або ж дотичних сфер розвитку галицько-українського суспільства, культури, науки, видавництва того часу, наприклад, історії періодичної преси, діяльності НТШ і т. ін.⁶ Додаток №4 книги (с.334–339) аж ніяк не доповнює бібліографію джерел і першодруків Франкових творів, адже є звичайним переліком періодики, яку вказано, наприклад, у примітках 50-томового видання творів І.Франка та ще й із першодруками статей письменника.

Дивні думки напрошуються при аналізі окремих термінів методологій наукових студій. «Народність» (с.13) М.Василенко подав як принцип наукового дослідження поруч із об'єктивністю, історизмом і правдивістю. «Самодержавство, православ'є та народність» були ідеологемами існування Російської імперії, але жодна з них не має стосунку до сучасної науки. Метод «наукового спостереження», який, за словами автора, «застосовано для систематичного цілеспрямованого вивчення та пізнання об'єкта» (с.13), належить до емпіричних методів науки, суть якого в безпосередньому спогляданні властивостей і якостей об'єкта в процесі його буття, досліді, експерименту тощо. Він, звичайно, може мати місце в гуманітарній науці, якщо йде мова, наприклад, про дослідження певних сучасних процесів розвитку мови, культури чи мистецтва. Однак, важко уявити собі спостереження за редакторською та видавничою діяльністю І.Франка, який помер 100 років тому (якщо, звичайно, автор не винайшов машину часу), рівно ж – не доцільно спостерігати за друкованими виданнями поета – їх слід аналізувати з позиції бібліології та джерелознавства (цей самий нонсенс подибуємо і в авторефераті⁷).

Не достатнім є розкриття наукового опрацювання проблеми (с.14–30). Передовсім, звертає увагу відсутність повного видання матеріалів Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО 1986 р., так розкритикованого у книзі. Цікаво, що М.Василенко досить докладно перераховує статті російськомовного варіанту видання тез симпозіуму 1986 р., який безумовно зазнав цензурних скорочень (с.18–20), підкреслюючи в них вплив радянських ідеологем (марксизму, класової боротьби тощо). Однак він жодним словом не згадує про видання повних матеріалів цього симпозіуму українською мовою 1990 р.⁸,

⁶ Ось тільки деяка важлива монографічна й довідникова література (не враховуючи численних наукових статей і матеріалів конференцій): Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. Томи I–CCXL (1892–2000) / Упор. В.Майхер. – Л., 2003. – 739 с.; Іван Франко: бібліографічна спадщина: Збірник вибраних праць і матеріалів / [Упор., передм., ком. та прим. М.А.Вальо]. – Л., 2008. – 729 с.; Іван Франко: Каталог книжкових видань / Уклад.: Б.Геляс, К.Костишина, А.Соловйова. – Л., 2006. – 253 с.; Періодичні та серійні видання Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (1885–1939): анотований покажчик / [Укл. і авт. передм. Т.Ю.Кульчицька; бібліограф. ред. Л.І.Ільницька]. – Л., 1990. – 101 с.; Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т.1: 1848–1900 рр. – Л., 2001. – 744 с.; Т.2: 1901–1919 рр. – Л., 2002. – 692 с.; Т.3. – Кн.1: 1920–1928 рр. – Л., 2003. – 912 с.; Т.3. – Кн.2: 1929–1939 рр. – Л., 2003. – 928 с.; Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898–1939 рр.). – Л., 2000. – 205 с.; Якимович Б. Книга, просвіта, нація: Видавничі діяльність Івана Франка 70–80 рр. XIX ст. – Л., 1996. – 306 с.; Ясинський Б. Літературно-науковий вістник: Покажчик змісту: Том 1–109 (1898–1932). – К., 2000. – 544 с.

⁷ Василенко М.Г. Редакторська та видавничі діяльність Івана Франка: Автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій. – К., 2008 – С.3.

⁸ Іван Франко і світова культура: Мат. міжнар. симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.): У 3 кн. / Упор. Б.З.Якимович; ред. кол. І.І.Лукінов, Я.Д.Ісаєвич та ін. – К., 1990. – Кн.1. – 528 с.; Кн.2. – 506 с.

практично не цензурованих завдяки надзусиллям того ж критикованого автором Б.Якимовича, який зумів перекопати голову редколегії академіка Івана Івановича Лукінова не робити ніяких цензурних ін'єктур, та ще й видав усі доповіді мовами оригіналу з розшифруванням усіх дискусій! Далєбі, для чого це знати плагіаторові! Крім того, зовсім не враховано ювілейних міжнародних конференції та конгресів двох минулих десятиліть, серед яких були й матеріали студій над видавничою та редакторською працею І.Франка⁹.

Ще одна проблема історіографічного огляду в книзі М.Василенка – абсолютна відсутність будь-якої системи: тут не можна простежити тематичний, алфавітний чи хронологічний принципи огляду франкознавчих публікацій, тому і появляються в сусідніх абзацах статті Д.Павличка й листи В.Стефаніка, праці Я.Грицака та Л.Луціва. Хаотичний перелік франкознавчих публікацій, неглибоке їх опрацювання, відсутність провідної лінії стосовно студій видавничої та редакторської діяльності поета – все це легко кидається у вічі. Зокрема при характеристиці досліджень Б.Якимовича М.Василенко кидає таку тезу: «На противагу попередньому дослідженню (попередньо йшла мова про тези симпозиуму ЮНЕСКО 1986 р. – *Авт.*) тут (тобто у монографії «Іван Франко – видавець...» – *Авт.*) І.Франко вже учасник семи видавничих серій» (с.22), не помічаючи, що йдеться про дослідження різних етапів творчого шляху поета в різних публікаціях: раннього періоду діяльності та, відповідно, здобутків цілого життя¹⁰, а тим самим М.Василенко вводить в оману читача щодо ролі та значення цих праць.

Заперечуючи думку про етапність франкознавчих праць українських та діаспорних учених впродовж 90-х рр. ХХ ст. як «виверти», «фантасмагорії» (с.21), М.Василенко в підтвердження власної позиції покликається на статті Т.Салиги¹¹. Однак Т.Салига лише полемізує з окремими твердженнями концепції Т.Гундорової, Я.Грицака, Ю.Андруховича та іншими в контексті різних методологій та методик аналізу, наголошуючи на невичерпності (незнищеності) Франкових ідей каменяряства. З цієї ж причини – безсистемність викладу – у книзі поряд зустрічаються взаємно суперечливі постулати на зразок критики низки статей середини 80-х рр. минулого століття за виокремлення ролі ідей марксизму в діяльності І.Франка (с.18–19) і власних тверджень про повчальні для І.Франка «ідеї Карла Маркса та Фрідріха Енгельса» (с.25) – автор і тут не вникає в питання еволюції світогляду поета, чи у проблему поступового розвитку й збагачення франкознавчих студій.

Гортаючи сторінки книги далі не складно знайти списані епізоди та абзаци з монографії Б.Якимовича «Іван Франко – видавець: книгознавчі та

⁹ Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22–28 серпня 1993 р.): Доповіді і повідомлення: Літературознавство. – Л., 1993. – 335 с.; Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22–28 серпня 1993 р.): Доповіді і повідомлення: Історія. – Ч.1–2. – Л., 1994. – 560 с.; Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Мат. Міжнар. наук. конф. (Львів, 25–27 вересня 1996 р.) / [Ред.: М.Льницький, Б.Якимович]. – Л., 1998. – 871 с.; Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Мат. Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка, Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р. – Т.1. – Л., 2008. – 1158 с.

¹⁰ Іде мова, передовсім, про публікацію доповіді Б.Якимовича на симпозиумі 1986 р. (с.20) й монографію «Іван Франко – видавець: книгознавчі та джерелознавчі аспекти» (с.22).

¹¹ Напр.: Салига Т. «Ні, я не кинув каменярський молот» // Дзвін. – 2006. – №8. – С.112–121.

джерелознавчі аспекти»¹²: (с.37–38) «Якщо будучи юнаком...»; [с. 201], (с. 38) «Якщо простежити...» [с. 104–105]; (с.39) «Концептуально займаючись народною освітою...» [с.50]; (с.47) «У листі до М.Павлика...» [с.43]; (с.48) «Практична реалізація задуманих планів...» [с.71–72]; (с.53) «Франкова стаття про влаштування...» [с.112]; (с.70) «Саме тут, у «Друзі»...» [с.53]; (с.80) «У листі до М.Драгоманова...» [с.178]; (с.116) «У «малій» серії УРВС...» [с.311]; (с.144) «Редакційний комітет...» [с.35]; (с.152) про арешти видавців «Друга» [с.32] і т. д. Зважаючи на те, що автор намагається подекуди завуалювати, видозмінити або скоротити списаний текст, утворюються справжні дивовижі. Показовий випадок такої конструкції – цитати з двох різних статей І.Франка у версії М.Василенка стали одним цілісним абзацом. Отже, спочатку текст із монографії Б.Якимовича (виокремлені чорним шрифтом фрагменти цитат співпадають, чорний курсив – підкреслення Б.Якимовича, поклики проставлено відповідно до тексту обох авторів):

«Показовою є його думка, висловлена у вступному слові “Від редакції”, надрукована в першому (і єдиному) числі задуманого часопису “Товариш” (1888): “Всі ми чуємо, особливо чує це молодь, що тільки на ґрунті науковім, з одного боку, і на ґрунті проясненої наукою практичної роботи для громадського й духовного двигнення народу, з другого боку, можливе поєднання всіх ширіших людей нашої інтелігенції...”. І далі: “не сходячи ані на хвилю з ґрунту народного русько-українського, ми бажаємо по змозі прикладати до пізнання того ґрунту сучасні методи наукові і літературні...” [27, 217]¹³. Через десять років, позитивно оцінюючи Маркса як економіста, І.Франко вважав його доволі слабеньким філософом, бо історія людства залежить не тільки від «самої продукції і репродукції безпосереднього життя»¹⁴. Пізніше він це означить так: «...в інтернаціональних справах, як соціалізм, здорові органічні парості можуть у кожному краї виростати тільки з виразного національного ґрунту і тільки тоді вони перестануть бути теорією і зробляться цвітучою дійсністю»¹⁵.

Тепер, для порівняння, варіант М.Василенка:

«Характерним щодо неможливості поєднання у марксистів соціального й національного питання є його вступна стаття “Від редакції” у першому і єдиному числі часопису “Товариш” (1888 р.): “Всі ми чуємо, особливо чує це молодь, що тільки на ґрунті науковім, з одного боку, і на ґрунті проясненої наукою практичної роботи для громадського й духовного двигнення народу, з другого боку, можливе поєднання всіх ширіших людей нашої інтелігенції... Не сходячи ані на хвилю з ґрунту народного русько-українського, ми бажаємо по змозі прикладати до пізнання

¹² Подано початкові слова абзаців на відповідних сторінках, у квадратних дужках указано сторінки з монографії Б.Якимовича (див.: Якимович Б. Іван Франко – видавець: книгознавчі та джерелознавчі аспекти. – Л., 2006. – 691 с.).

¹³ Франко І. Від редакції // Його ж. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т.27: Літературно-критичні праці (1886–1889). – К., 1980. – С.217.

¹⁴ Франко І. Соціалізм і соціал-демократизм // Житє і слово. – 1897. – Т.6. – С.284–285.

¹⁵ Франко І. Огляд української літератури за 1906 р. // Рада. – 1907. – 17 січня.

того ґрунту сучасні методи наукові і літературні... В інтернаціональних справах, як соціалізм, здорові органічні парості можуть у кожному краї виростати тільки з виразного національного ґрунту і тільки тоді вони перестануть бути теорією і зробляться цвітучою дійсністю»¹⁶.

Далі за текстом знаходимо ще й таке перекручення у списаному з монографії Б.Якимовича тексті: у статті І.Франка «Огляд української літератури за 1906 р.» йде мова не стільки про неможливість, як стверджує М.Василенко, «поєднання у марксистів соціального й національного питання» (с.38), скільки про першість питомого національного почуття й високо розвиненої національної свідомості як обов'язкову умову «здорового», за І.Франком, розвитку суспільних відносин, в тому числі таких, наприклад, як соціалізм¹⁷. Натомість у монографії Б.Якимовича теза про «неможливість у марксистів та їхніх послідовників поєднати соціальні й національні питання» подана як один із вагомих, можливо підсвідомих, мотивів, що спонукали поета перейти у 80-х рр. ХІХ ст. на національні позиції й переглянути принципи соціалістичної теорії¹⁸. Відтак М.Василенко, списуючи, свідомо чи несвідомо перекрутив не лише сторінки монографії Б.Якимовича, але й думку І.Франка. Таке ставлення до статей поета в його книзі можна простежити неодноразово.

Додамо лише, що додаток №3 книги М.Василенка «Твори, видані за редакцією та участю І.Франка» (с.322–333) поданий також за монографією Б.Якимовича (автор хоч це нарешті вказав, але яка ж тоді його заслуга і в чому новизна роботи?!). В додатку №6 на с.378–399 з монографією Б.Якимовича співпадають не тільки типи чорно-білих ілюстрацій – переважно титульні сторінки Франкових видань, але й їх послідовність та деякі деталі посторінкового розташування [с.33, 37, 39, 47, 49, 53, 55, 57, 59, 63, 65, 69, 75, 77, 79, 81, 83, 87, 89, 93, 97, 113, 117–118, 121–122, 129, 135–136, 153–154, 158, 163–164, 166, 169–170, 177, 181, 185–186, 191, 196, 208, 211–212, 215, 223–224, 233–234, 236, 241–242, 257, 259, 271, 279, 287, 295–296, 299–300, 329, 335, 347, 367, 379–380, 393, 396, 406, 423, 425, 428, 456, 458, 466–467, 469, 476, 481, 482, 497]. Показова ще одна деталь: примірник антології «Акорди», титульний аркуш з якого М.Василенко використав як ілюстрацію на с.394 своєї книги, має характерний підпис від руки «В.Федорович, взимі 1934 р.» і зберігається лише у приватній бібліотеці Б.Якимовича [с.329]. Навряд, чи був М.Василенко в помешканні Б.Якимовича, то де ж бачив він цю книжку, звідки він взяв та опублікував у своєму опусі чудовий кольоровий портрет львівської художниці Лідії Серветник-Юрчук, який автор написала на замовлення вченого, подарувала йому і який зберігається у приватній колекції професора?

Ще простіше, зокрема в першому розділі книги М.Василенка «Засади та принципи редакторської і видавничої діяльності І.Франка», простежити списані сторінки роботи Л.Маляренко, адже сторінки підрозділу монографії

¹⁶ За покликом М.Василенка (позиція в літературі 109) це: Там само.

¹⁷ Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Редкол.: М.Г.Жулинський (гол.) та ін. – Т.54: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці: 1896–1916 / Ред. тому Є.К.Нахлік. – К., 2010. – С.704.

¹⁸ Якимович Б. Іван Франко – видавець... – С.104.

М.Василенко 1.2 «Поняття, зміст і методика редагування в І.Франка» в частині «Аналіз редакційних матеріалів щодо змісту і форми, вимоги до творів та їхні публікації» (с.66–68, 72–78, 81, 84–86, 90–93, 105–106, 131–133) майже на дві третини тексту (за винятком деяких детально описаних прикладів) співпадають із розділами праці Л.Маляренко «Теоретичні принципи видавничо-редакторської діяльності І.Франка» та «За редакторським столом»¹⁹. Ось приклад для порівняння (у цитатах збережені авторські поклики чи їхня відсутність, чорним шрифтом виділено співпадіння тексту):

За Л.Маляренко: **«Він завжди підтримував тісний зв'язок з людьми знаючими і вмючими, заохочував їх писати, просив сприяти його виданням. “Я тут стараюся різними способами і від різних осіб зібрати цілу купу фактів і характеристик про дрогобицьку гімназію, з котрих би можна було зложити таку статтю, від котрої б аж у п'ятах постило нашим педагогам і раді шкільній” (XX, 154), – писав І.Франко І.Белеєві з с. Нагуевичів у травні 1882 р.»**²⁰.

М.Василенко пропускає поклик на 20-томове видання творів І.Франка та повторює помилку в датуванні листа (вказаний лист до І.Белея у 50-томовому виданні творів подано не травнем, а кінцем червня 1882 р.)²¹:

«Він завжди підтримував тісні контакти з людьми вмючими і знаючими, заохочував їх писати і видавати, просив сприяти і йому в діяльності.

Так, І.Франко збирав матеріали для статті про мовне питання в гімназії:

«“Я тут стараюся різними способами і від різних осіб зібрати цілу купу фактів і характеристик про дрогобицьку гімназію, з котрих би можна було зложити таку статтю, від котрої б аж у п'ятах постило нашим педагогам і раді шкільній”, – писав І.Франко І.Белеєві з с. Нагуевичів у травні 1882 р.» (с.72).

А ось ще одна цікавинка: М.Василенко критикує студію Л.Маляренко за апелювання до прізвища «В.Белінського та російських соціал-демократів» ХІХ ст. (с.18). Це, однак, не завадило йому використати саме цей абзац у своїй книзі, щоправда упускаючи згадку про В.Белінського. Порівняймо речення (поклики в цитатах подано відповідно до оригіналів, чорним шрифтом виділено співпадіння):

Л.Маляренко: **«Неоціненні заслуги Франка у виробленні теоретичних принципів оцінки літературного твору. Слідом за В.Белінським він різко засуджує прихильників безпринципної, ненаукової, суб'єктивної оцінки твору. Вона, на думку письменника, має бути “тверезим, розумно умотивованим осудом”, а не догматичною, неаргументованою побудованою на відчутті “sic mini place” (“так мені подобається” – Л.М.) (XVI, 257). Кожен, хто оцінює літературний твір, повинен ясно уявляти, що значать його “критичні фрази”, щоб було зрозуміло, “яким способом критик дійшов до свого осуду і як міг би його виправдати” (XVI, 251)»**²².

¹⁹ *Маляренко Л.* Іван Франко – редактор. – С.22–39, 71–73.

²⁰ Там само. – С.30.

²¹ *Франко І.* Зібрання творів у 50-ти томах. – Т.48. – С.312.

²² *Маляренко Л.* Іван Франко – редактор. – С.36.

М.Василенко: «Беззаперечні заслуги І.Франка й у виробленні теоретичних принципів оцінки літературного твору. Він завжди різко осуджував прихильників безпринципної, ненаукової, суб'єктивної оцінки твору. На його думку, оцінка має бути “розумно умотивованим осудом”, а не догматичною, неаргументованою побудованою на відчутті – так мені подобається. Кожен, хто оцінює літературний твір, повинен ясно уявляти, що саме розповідається, як зображується, яким способом критик “дійшов до свого осуду і як міг би його виправдати”».

Те саме можна простежити й у випадку деяких інших зауважень до роботи Л.Маляренко – критикуючи у вступі автора за ті чи інші тези, він далі списує відповідні абзаци, зокрема щодо колективної та колегіальної оцінки творів (с.68)²³, перетворює при тім термін з «революційно-демократичний» на просто «демократичний» (с.66)²⁴ і пропускає згадки про російських соціал-демократів, переписуючи, однак, відповідні тези стосовно статті «Відповідь критикові “Перебендія”» (с.76)²⁵.

Загалом, ставлення до роботи із джерелами та манера цитувати у М.Василенка заслугоує окремої уваги й засвідчує абсолютну непрофесійність автора: цитати не виділені лапками й без покликів, однак своєрідна Франкова лексика у них упізнається дуже легко; неточні й неправильні поклики біля цитат; поклики подано безпосередньо в основному тексті книги; цитати з помилками у тексті (все це загалом на понад 100 сторінках основного тексту, тобто у третині книги). Зважаючи на те, наскільки часто М.Василенко критикує сучасне суспільство за незнання й неухагу до Франкової спадщини, за її спотворення радянською цензурою, подаємо далі лише окремі приклади цитат із книги, переважно І.Франка, без покликів або з неправильними покликами (а також тільки окремі зауважені помилки). У всіх перерахованих ситуаціях не зрозуміло, якими ж матеріалами користувався автор – першоджерелами, тобто автентичними Франковими текстами, цензурованими й спотвореними, за його власними словами, републікаціями радянського часу, чи даними франкознавчої історіографії (саме ці факти виявляють повне незнання і неухагу до постаті І.Франка) – таких, м'яко кажучи, дурниць – хоч греблю гати!

Значна кількість відсутніх і помилкових покликів, зокрема і на 50-томове видання творів поета, викликає логічне зауваження: а чи автор читав цитовані ним статті й листи? Адже, наприклад, в одному з випадків використана автором цитата зі статті «Поza межами можливого» в принципі не може знаходитися на вказаній в літературі с.5, тобто на одному із титульних аркушів т.45 «Зібрання творів І.Франка» (с.52)²⁶, тексти більшості томів цього видання починаються зі с.7. Одиначний випадок можна би трактувати як одруківку, однак надто великий перелік помилкових покликів цитування у книзі М.Василенка свідчить про системне явище.

²³ Маляренко Л. Іван Франко – редактор. – С.28.

²⁴ Там само. – С.25.

²⁵ Там само. – С.37.

²⁶ Цитата знаходиться у тому ж томі, але далі (див.: Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т.45. – С.282).

До того ж варто вказати на ще одну новацію від М.Василенка – літературу безпосередньо в основному тексті книги в круглих дужках, яка, зазвичай, супроводжується низкою цитат без покликів на відповідні джерела і, часто, без жодного стосунку до предмету дослідження. В такий спосіб подано «Голос України», 1997, 18 січня, №8; *Денисюк І.* «Невичерпність атома: Франкознавчі студії»: Вип.2; *Кюстін А.* «Правда про Росію»; *Панас Мирний.* Твори: у 5 томах; *Полонська-Василенко Н.* «Історія України»; *Франко Іван.* Зібрання творів у 50-ти тт.; *Штепа П.* «Московство», окремі номери «Літературно-наукового вістника». У книзі можна простежити таке: вставку про стосунки О.Пушкіна й А.Міцкевича (с.96), шовіністичні вислови Ф.Достоевського про українців і татар (с.96–97), роздуми про М.Гоголя і сприйняття його творчості російськими письменниками (с.97–99) etc. М.Василенко довільно висмикує фрази і речення із контексту, спотворюючи їх первинний зміст. Наприклад, фрагмент тези про те, «як природна причинність, внутрішня діалектика розвитку, котра лучить в собі всі суперечності, котра з найрізномірніших частей творить одноцільну єдність», у І.Франка²⁷ стосується взаємодії науки і дійсності, а зовсім не «науки духовності, що в поєднанні з філософією буде духовним зв'язком між поколіннями» (с.46). Подаючи думку про еволюцію Франкових поглядів від радикальних позицій до радикального націонал-демократизму (варто віддати належне – тут із покликом на монографію Б.Якимовича), М.Василенко не добачив, що йдеться про 80-ті рр. ХІХ ст. загалом, а не про час написання однієї статті на тему людських видавництв²⁸. Так само на початку розділу 2, цитуючи брошуру (не статтю, як її назвав М.Василенко) «Co to jest socializm» (с.139), автор пропустив вагому деталь: тезою про прагнення «усунути всяку суспільну нерівність, усякий визиск і всяке убозтво, запровадити справедливий, щасливіший від теперішнього лад...» І.Франко подавав, передовсім, визначення й принципи соціалізму, не випадково ця публікація в листуванні поета названа «Katechizm socjalistyczny»²⁹. Розлога характеристика часопису з листа І.Франка до М.Драгоманова від 21 жовтня 1884 р. стосувалася безпосередньо українського щоденника «Діло» (с.198), однак у книзі М.Василенка на цій сторінці йде мова про літературно-науковий часопис «Зоря». Зрештою, зовсім не антологія «Акорди» підкреслює «те героїчне напруження, перемогу на скорботним і маловірним духом, над життєвими обставинами» (с.222). М.Зеров, якого М.Василенко процитував без лапок, писав про І.Франка – поета й письменника, передовсім, як автора «Каменярів» і поеми «Мойсей»³⁰, не згадуючи жодним словом у своїй статті антології «Акорди».

Незнання й нерозуміння М.Василенком навіть елементарних суспільно-політичних і культурних явищ галицько-української дійсності ХІХ ст., на тлі яких працював І.Франко, спричиняє разучі фактологічні помилки, неточності, врешті – дурниці. Ціла низка фрагментів книжки не мають жодного стосунку до предмету дослідження – видавнича й редакторська діяльність І.Франка,

²⁷ Там само. – С.188.

²⁸ *Якимович Б.* Іван Франко – видавець... – С.105.

²⁹ Там само. – С.91.

³⁰ *Зеров М.* Франко-поет // *Його ж.* Твори у двох томах. – Т.2: Історико-літературні та літературознавчі праці. – К., 1990. – С.491.

або ж цей стосунок автор, не знаючи загально історичного контексту, не помітив, не розкрив чи перекутив.

Ось що пише автор про боротьбу москвофілів і народовців у Галичині, яка була тлом раннього періоду діяльності І.Франка: «Редактор «Правди» і народовець Олександр Огоновський хоч і виявився людиною ліберальною порівняно до ідеалу українського радикала, все ж не згодився на те, щоб «Правда» редагувалася так, аби ксьонзи одвернулись од партії «народовців», а приєдналися до москвофільського «Слова», що існувало на московські гроші, було антиукраїнським і клерикальним як і багато іншої продукції, існуючої на гроші Москви. Ця шовіністична газета Дідицького передруковувала матеріали із антиукраїнських «Московських ведомостей», починаючи з 1862 р.» (с.40–41). Спрощуючи в такий спосіб складні націєтворчі процеси в українському галицькому суспільстві в дусі радянської двополюсної системи цінностей і виявляючи власне незнання історичних процесів, М.Василенко практично унеможливило розуміння контексту творчості І.Франка. По-перше, в другій половині XIX ст. галицько-українське суспільство характеризувалося складною взаємодією кількох різних течій, основні з них – старорусини (старше покоління інтелігенції, часто з духовною освітою), народовці, москвофіли, згодом – радикали, соціалісти тощо. По-друге, часопис «Правда» було засновано за матеріальної підтримки наддніпрянців О.Кониського та П.Куліша 1867 р., а О.Огоновський був лише одним із його редакторів упродовж чотирьох років (1872–1876 рр.), поруч із Л.Лукашевичем (перший головний редактор «Правди»), А.Вахнянином, власне І.Франком та іншими. По-третє, часопис «Слово» (1861–1887 рр.) перейшов на москвофільські позиції тільки після 1865–1866 рр., а стабільні російські субсидії почав отримувати лише після 1876 р. Що означає у М.Василенка фраза про людину ліберальну «порівняно до ідеалу українського радикала» не зрозуміло взагалі, поза тим в сучасному українознавстві добре відомо, що О.Огоновський – професор Львівського університету, співзасновник товариства «Просвіта» і Наукового товариства імені Шевченка, належав до табору народовців.

Згадуючи статтю І.Франка «Література, її завдання і найважливіші ціхи», щоправда без жодних покликів на її публікацію (прижиттєву чи у 50-томовому виданні творів)³¹, М.Василенко лише зауважує факт полеміки поета із І.Нечуем-Левицьким (с.54). Далі він надто довільно переповідає зміст статті І.Нечуя-Левицького «Непотрібність великоруської літератури для України і слов'янщини (Сьогочасне літературне спрямування)», точніше її першої частини (с.54–60), в якій письменник зіставляв ментальність українців і росіян, навіть не намагаючись дослідити суть цієї полеміки та стосунок І.Франка до публікації цієї статті в Галичині. Поза тим всі факти й оцінки заочної полеміки І.Франка й І.Нечуя-Левицького щодо першої частини статті, причетність поета до повної публікації у львівській періодиці її другої частини з критичним оглядом російської літератури та переоцінка ставлення до викладених у ній думок відомі франкознавству. Їх подав упорядник сучасного видання культурологічних трактатів І.Нечуя-Левицького М.Чорнопиский³².

³¹ Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т.26. – С.5–14.

³² Чорнопиский М. Баштовий української нації // Україна на літературних позах з Московщиною. – Л., 1998. – С.16–17.

Вислів І.Франка (с.108) «не здути того ніжного золотого пилку, котрий мов легкою мрякою, обслонює Ваше чуття, вилите на папір» стосувався не Лесі Українки, як вказує М.Василенко, а української поетеси з Галичини Уляни Кравченко, до того ж за покликом у списку літератури стоїть книга А.Крушельницького «Іван Франко: поезії»³³.

Загалом, епізод «Іван Франко – перший видавець творів Лесі Українки» повністю дублює статтю автора книги, однак структурно його вкраплено наче окремою статтею в підрозділ 1.2 без нумерації і з незрозумілими межами. Його значну частину займає доволі хаотичний і непослідовний перелік друкованих творів Лесі Українки у львівських виданнях (наприклад, друкування поезій у «Літературно-науковому вістнику» постійно переривають факти публікації в інших виданнях різних років, антології «Акорди», власні збірки поетеси тощо) – все це загальновідома в науці інформація, яка без точного місця публікації та без жодного джерельного аналізу хоча б за листуванням, документами редакцій чи архіву І.Франка, не додає нічого нового. Інша частина – переказаний зміст окремих статей І.Франка і Лесі Українки, публікація яких лягла в основу полеміки «Між своїми»: до речі, суть її докладно і на документах розкрита в публікації І.Денисюка «Національне питання в полеміці “Між своїми”» та брошури М.Гориня, поклики на які в автора відсутні, хоча багато фактів та елементів структури викладу дивним чином збігаються³⁴.

На сторінках книги М.Василенка дещо дивно читати критику українських дослідників, які «лише в кращому випадку можуть коротко згадати» (с.106) про співпрацю Лесі Українки та Івана Франка. Адже поруч простежується інформація про першопублікації поезій Лесі Українки за примітками 12-томового видання її творів, переписані речення із брошури В.Гориня³⁵ та статей І.Денисюка (с.108, 113–114, 118, 119–120). До того ж текст є суцільними цитатами, які позначені лапками або й ні, без покликів (за винятком окремих позицій, що зустрічаються безпосередньо в основному тексті), часто переривається цитуванням історіософської публіцистики (наприклад, Є.Гуцала, П.Штепи), яка не має жодного стосунку до предмету дослідження.

У висновках до розділу 1 М.Василенко подає «основні положення» (sic!) редакторської та видавничої діяльності І.Франка (с.134–135) – сім позицій, які повністю дублюють опублікований у статті «Ціна літературної праці»³⁶ «Регулямін» для видавництва Наукового товариства імені Шевченка (ті ж позиції є на с.44 книги), а отже ніяк не можуть бути власними висновками автора книги.

Зовсім заплутався М.Василенко між книгою Ю.Бачинського «Ukraina irredenta (по поводу еміграції): Суспільно-політичний скіц» (першодрук у Львові 1895 р. за почином Д.Лукияновича) та однойменною рецензією на неї

³³ Цей вислів І.Франка див. *Франко І.* Лист до Уляни Кравченко. Львів, 14 листопада 1883 р. // *Його ж.* Зібрання творів у 50-ти томах. – Т.48. – С.369.

³⁴ *Денисюк І.* Національне питання в полеміці «Між своїми» // *Його ж.* Невичерпність атома. – Л., 2001. – С.186–194; *Горинь В.* Іван Франко і Леся Українка: відомий епізод «непорозуміння між своїми». – Л., 1998. – 86 с.

³⁵ *Горинь В.* Іван Франко і Леся Українка... – С.7, 13, 27–29, 67.

³⁶ *Франко І.* Зібрання творів у 50-ти томах. – Т.38. – С.517–518.

І.Франка³⁷. Аналізуючи історичний процес розвитку національної свідомості українців, розглядаючи під тим кутом зору брошуру Ю.Бачинського і polemизуючи з її автором, І.Франко, серед іншого, подає, й таке уточнення: «А раз відчута буде – у кого з національних, у кого з економічних причин – потреба політичної самостійності України, то справа ся вйде на порядок дневний політичного жита Європи і не зйде з него, поки не осущить ся. Звісно, термін «політична самостійність» не треба розуміти зараз як цілковитий сепаратизм від Росії, як конечність сотвореня окремої української держави. Політична самостійність можлива і в звязку з Росією, при федеральнім еї устрою»³⁸. А це ще не настільки беззаперечна підтримка «української національної самостійності» (с.173), як про це хоче переконати читача М.Василенко, на противагу власне ідеям Ю.Бачинського³⁹.

Подібна плутанина виникла й з оповіданням «Війна за волю», автором якого був зовсім не І.Франко, як написано у М.Василенка (с.173), а російський письменник ХІХ ст., один зі співробітників журналу «Отечественные записки» Гліб Успенський. Це оповідання було опубліковане першим нумерованим числом Франкової видавничої серії «Дрібна бібліотека»: факт публікації І.Франком цього оповідання вперше ввів саме Б.Якимович, відтак кількість випусків «Дрібної бібліотеки» зросла до 15 позицій⁴⁰. Казус у тому, що переписуючи з монографії Б.Якимовича додаток зі списком видань у серії «Дрібна бібліотека» (с.322), М.Василенко звичайно ж вказав першим номером оповідання Г.Успенського (те саме й на с.158)⁴¹.

Однак М.Василенко не обмежується помилковим приписуванням І.Франкові чужих творів, а й без будь-яких підстав твердить, що «зі скромності він (тобто І.Франко – Авт.) власні замітки й кореспонденції підписував іменами тих, хто поставляв «сировину» для журналу та підказував їм, які факти з життя необхідні для публікації» (с.190).

У книзі М.Василенка стабільно простежується тенденція звузити суспільно-культурне життя галицьких українців межі ХІХ–ХХ ст. до «чи не єдиного прогресивного видавництва» (с.211, «Українсько-руська Видавнича Спілка»), «єдиного українського видання» (с.218, часопис «Зоря»). На щастя, УРВС хоча й була однією із найбільших, однак не єдиною видавничою організацією, що опікувалася українським книгодрукуванням: видавнича діяльність кожного з українських товариств Галичини, серед них також «Галицько-руської Матиці», «Просвіти», Наукового Товариства імені Шевченка, «Торбана», «Музикальної Бібліотеки» та інших, відіграла дуже позитивну роль у розвитку національної свідомості. Те ж стосується й української преси Галичини ХІХ ст.: зокрема, поряд із «Літературно-науковим Вістником», який став

³⁷ Франко І. *Ukraina irredenta* // Житє і слово. – 1895. – Т.ІV, ч.6. – С.471–483.

³⁸ Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т.53. – С.556.

³⁹ Історія цього видання у Львові й неоднозначне його сприйняття див.: *Нахлік С.* Франкова реценція «*Ukraina irredenta*» [Електронний ресурс]: <http://zbruc.eu/node/54518>

⁴⁰ Якимович Б. Іван Франко – видавець... – С.45, 583. У радянському франкознавстві фігурувало лише 14 позицій «Дрібної бібліотеки».

⁴¹ На вказаній с.158 абзац із переліком видань «Дрібної бібліотека» списано із монографії Б.Якимовича (див.: *Якимович Б.* Іван Франко – видавець... – С.58).

спадкоємцем «Зорі», найбільшими українськими виданнями, які виходили впродовж тривалого часу, були щоденники «Діло» і «Руслан». Ці тенденції – припинення ролі західноукраїнської інтелігенції в розвитку національного руху в Галичині, гіперболізація «образ» з боку її окремих представників, І.Франка, інших діячів культури, врешті – елементи плагіату спостерігаються у багатьох книгах друга і соратника М.Василенка, відомого есеїста Романа Горака (та той хоч не захищає дисертації із франкознавства, водночас також не гребує плагіатом).

У центрі уваги розділу 3 «Цензура письменницької, редакторської, видавничої діяльності Івана Франка: причини, наслідки, сучасний стан» (3.1 «Причини заборони та цензурування творів в академічному виданні І.Франка в 50-ти томах», 3.2 «Повернення вилучених і цензурованих творів Івана Франка») мала би бути цензура радянських часів, зокрема у 50-томовому виданні творів, натомість автор перераховує прижиттєві заборони публікацій без жодних покликів на документи та джерела (с.240–241). Те, що радянська цензура таки істотно «відкорегувала» творчість І.Франка, є загальновідомим фактом. Однак, у чому саме полягає цензура 50-томового видання, з книги М.Василенка залишається не зрозумілим: в ній відсутнє головне і найпростіше – зіставлення републікацій 50-томового зібрання творів із першодруками чи рукописами статей.

За якими публікаціями автор описує зміст деяких інших, справді недрукованих у 50-томовому виданні праць І.Франка, як-от: «Двоязичність і дволичність», «Соціалізм і соціал-демократизм», «Кринос – кринос!», рецензія на працю В.Шухевича «Гуцульщина» та ін., теж не зрозуміло, адже точні координати рукописів, першодруків чи сучасних видань не подано у жодному випадку, а помилки, як на випадок зі статтею «Кринос – кринос!»⁴², викликають запитання, чи взагалі бачив автор вказані публікації?!

До речі, М.Василенко захвалює себе за видання книжки «Мозаїка», яке він здійснив перший раз аж 2001 р. у Львові, за повністю підготованим рукописом славної пам'яті внучки письменника Зеновії Тарасівни Франко, який він просто поцупив з видавництва, де працював редактором⁴³ – праця на той час, правду кажучи, повністю застаріла! Заслуга добродія М.Василенка – опублікування готового рукопису і ... приписання свого прізвища до упорядниці, лайка «а ля Горак» на всіх франкознавців України за «поганій» п'ятдесятитомовик. Пане Василенко, Ви хоч мертвих полишіть у спокої, бо про франкознавство взагалі Ви маєте просто туманне уявлення!

Урешті, подамо лише деякі фразеологічні конструкції М.Василенка, які справді здатні спантелечити чи розвеселити читача: «захланна навальність» (с.10), «ідеологічний формотворець» (с.32), «Через діяння» (с.33 – це окреме речення), «соплемінники» (с.51), «приклав свій розум, серце й професійних фах» (с.73), «наука духовності» (с.135), «старше покоління молодших письменників»

⁴² Див публікацію полемічної статті І.Франка «Кринос – кринос!»: Діло. – 1911. – 15 (2) листопада. – С.1 (а не 10 листопада, як указує автор, с.252).

⁴³ Василенко М. Нам треба Франкової сили і волі // Франко І.Я. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 т. / Упор. З.Т.Франко, М.Г.Василенко. – Л., 2001. – С.427–429.

(с.139), «сословна праця» (с.141), «О.Кониський ставив прапором свого завдання» (с.199), «газетярська діяльність» (с.201).

Варто також проаналізувати, наскільки текст монографії відповідає заявленій науковій новизні (с.26–27):

1. Робота «є першим комплексним дослідженням редакторської та видавничої діяльності І.Франка в новітній час» – першими такими дослідженнями є монографії Б.Якимовича (1996, 2006 рр.) та десятки статей цього автора, починаючи від 1985 р.

2. У ній «уперше бібліографовано і введено до наукового обігу та проаналізовано певну частину праць І.Франка, твори, що були «ідеологічно редаговані», тобто урізані та недруковані за радянського часу». Спираючись на текст книги, список використаної літератури та додатки, можна стверджувати, що це не відповідає істині: основний текст спирається у більшості на статті 50-томового видання без жодного порівняння з їхніми першодруками та є плагіатом, додатки зі списками видавничих серій І.Франка взяті з монографії Б.Якимовича, перелік періодичних видань без жодних вказівок на конкретні статті легко упорядкувати за 50-томовим виданням.

3. «І.Франко був не лише організатором видань, а й (що головне!) пропагандистом ідей» – цього постулату не заперечували навіть публікації радянських часів.

4. «Вперше виділено й досліджено тематично-ідейні особливості видань за важливістю їхнього резонансу в незалежній Україні», оскільки інша конкретика щодо типу видань відсутня, подамо: над дослідженням української періодики Галичини працює Науково-дослідний інститут пресознавства ЛННБ імені Василя Стефаника (поклики на його видання в автора відсутні), над рукописними книжковими та іншими виданнями – Інститут джерелознавства, інститути рукописів тощо, а ще є Інститут франкознавства при філологічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка, Інститут Івана Франка НАН України у Львові.

Ми починали з того, що рецензована «монографія» (беремо це слово спеціально в лапки) є фактично публікацією М.Василенком його дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій. Тут виникають питання іншого роду: як міг цей чоловік захистити такий плагіат, суміш перекручень і псевдонаукових висновків? До речі, навіть текст автореферату написаний вкрай неграмотно, ніби ніхто його, крім автора, так і не читав?

Ще один дуже промовистий факт. Ми перевірили, чи працював М.Василенко в Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, на архівні справи якого той покликається. І що думає читач? Так, цей чоловік справді **ніколи** не переступав порогу ЦДІА України у м. Львові, а **всі** архівні поклики елементарно списав із праць Л.Маляренко, В.Гориня, Б.Якимовича etc. Мабуть, цей «вчений» так само ніколи не був і в інших архівосховищах, але

хай це вже перевіряють компетентні органи, яких має зацікавити науковий ступінь недолугого плагіатора.

Маємо також враження, що М.Василенко навіть не тримав в руках друкованих книжок, про які він розписує у своєму опусі.

Ми з повагою ставимося до наукових здобутків професора Миколи Степановича Тимошика, який був науковим керівником роботи М.Г.Василенка. Та хіба він не знав праць Б.З.Якимовича, який займається видавничою діяльністю Івана Франка від 1985 р., не знав, що його здобувач нахабно посписував у Л.Малярєнко, В.Гориня, Б.Якимовича, та ще й не міг дати собі ради з тим плагіатом? А куди дивилися офіційні опоненти, члени спецради? Врешті, а як проходила ця псевдодисертація через експертну комісію ВАК? Без якихось позанаукових чинників таку халтуру мали б однозначно відхилити. Але... яке життя, така й наука! А корупція в науці (чи реальна, чи віртуальна) є чи не найбільшим злочином і проти самої науки, і супроти держави та й врешті – Бога.

Маємо надію, що теперішній контролер від науки – ДАК при Міністерстві освіти і науки України повернеться до перегляду наукового «здобутку» Михайла Григоровича Василенка і зробить відповідні висновки – і на тепер, і на майбутнє!

А ще: в гуцульській коломиїці співається:

*Та такому фраїречку
Пора в писок дати!*

І не одному М.Василенкові – забагато їх у нас тепер розвелось! Та й справді. Народ скаже, як зав'яже!

Н.В.Кобрин (кандидат історичних наук, викладач Львівської середньої спеціалізованої музичної школи-інтернату ім. Соломії Крушельницької),

Б.С.Тихолоз (кандидат філологічних наук, доцент Львівського національного університету ім. Івана Франка),

Б.З.Якимович (доктор історичних наук, професор, заслужений працівник культури України, професор Львівського національного університету ім. Івана Франка)